

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Олена Тітка

ФІНІКІЙСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ I тис. до н. е.

Характерною рисою стародавньої історії була вимушена еміграція, викликана невідповідністю між ростом населення і низьким рівнем розвитку продуктивних сил. Виразною формою вимушеної еміграції була колонізація, тобто заснування нових поселень у чужих землях. В історії давнього Середземномор'я значну роль відіграла фінікійська колонізація, яка відбувалася в кінці II – першій половині I тис. до н. е. у два етапи. Однією з головних причин фінікійського колонізаційного руху на першому його етапі стало перенаселення фінікійської території, насамперед Тіри, унаслідок проникнення філістимлян, стародавніх євреїв та арамеїв. Іншою важливою причиною став розвиток торгівлі, здебільшого морської, що було пов'язано з крахом мікенської морської могутності й набуттям можливості більш інтенсивного мореплавання в західному напрямку. Правлячі кола Тіри використали цю ситуацію для позбавлення, з одного боку, від «небажаних» елементів населення, а з іншого – для зміцнення своєї присутності на найважливіших торгових шляхах і в місцях видобутку дорогоцінних металів.

Перший етап колонізації охоплює другу половину XII – першу половину XI ст. до н. е. Фінікійці рухалися двома шляхами. Один із них, після колонізації о. Кіпр і частини південного узбережжя Малої Азії, проходив уздовж західного узбережжя Малої Азії до багатого золотом Фасосу, інший – від Родоса вздовж південного краю Егейського архіпелагу до Сицилії, звідти до північного виступу Африки і, нарешті, уздовж африканського узбережжя до Південної Іспанії. По дорозі ж до них фінікійці створювали проміжні пункти: на острові Мелос в Егейському морі, на Кіфері на південь від Пелопоннесу, на східному і південному берегах Сицилії, у Північній Африці (Утіка), Гадір у Гібралтарській протоці, Лікс за цією протокою [1, 339–340]. Для своїх торгових факторій вони обирали острова, розташовані біля берегів, також райони на перехресті важливих торгових і військових шляхів, із наявними природними багатствами і добрим захистом.

На першому етапі фінікійська колонізація мала переважно торговельний характер. Широка морська торгівля (й колонізація) в межах Східного Середземномор'я здійснювалася переважно сідонськими торговцями й мореплавцями, а найбільше фінікійське місто Тір проводило масштабну торгівлю в західній частині Середземномор'я, де його вихідці заснували велику кількість колоній. Головною метою фінікійців були дорогоцінні метали. Самі ж вони продавали олію, тканини, дрібний морський товар, різні побутові речі. Часто це був «німий» обмін, коли учасники угоди викладали свої товари, допоки обидві сторони не погоджувалися їх придбати. Уряди-годи фінікійці й самі «експлуатували копальні, як це було на Фасосі» [1, 340].

Для здійснення торгівлі й вирішення питання безпеки фінікійці засновували опорні пункти, а також факторії без постійного населення та якірні стоянки. Важливу роль відігравали храми, які нерідко передували заснуванню міст, як це було, наприклад, у Гадесі й Ліксі: вони надавали торговцям відчуття божественного покровительства і водночас безпечного ринку. Деякі храми, як на Фасосі, виступали організаторами виробництва. Створювалися й справжні міста з постійним населенням: ГаDIR (Гадес) в Іспанії та Утіка в Африці.

Другий етап фінікійської колонізації охоплює IX–VII ст. до н. е. Він мав ряд особливостей. На той час у Східному Середземномор'ї можливості фінікійської експансії були обмежені, оскільки там знову панували великі централізовані держави, а в Егейському басейні пересування греків і фракійців призвело до витіснення фінікійців із зайнятих ними островів. На території самої Греції в умовах започаткованого процесу формування полісу місця для фінікійської колонізації також не було. Тому там фінікійці якщо й поселялися, то не утворювали самостійних організацій і швидко еллінізувалися. В інших країнах фінікійцям вдавалося утворювати лише окремі спеціальні квартали-факторії, як це було в Мемфісі на території Єгипту. І лише в південній частині Кіпру фінікійці заснували колонії. Цей острів став базою їхнього подальшого просування на захід, тобто в Західне Середземномор'я.

Починаючи з другої половини IX ст. до н. е. і впродовж двох наступних століть, фінікійці, насамперед тірійці, створювали колонії в Сардинії, яка приваблювала їх своїми мінеральними багатствами, родючими ґрунтами й стратегічним розташуванням. Через Сардинію пролягав шлях до Італії, Корсики, Галії, Іспанії. На південному й західному узбережжях цього острова виникла низка фінікійських міст – Нора, Сульх, Бітія, Таррос, Каларіс. Досить активно переселенці обживали й інші частини Сардинії [1, 341].

Іншими новими районами колонізації стали: Сицилія, де були створені міста Мотія, Солунт і Панорм, Середземноморське узбережжя Південної Іспанії, де засновано відносно великі міста Малака, Сексі й порівняно невеликі селища острова Меліта (Мальта) і Гавлос (Гоцо), котрі були важливими пунктами зв'язку між метрополією і самими зах-

ідними країнами фінікійського світу, також центральна й крайня західна частина Північної Африки. У центральній частині Північної Африки, зокрема, де ще раніше була заснована Утіка, тепер виникло декілька нових фінікійських міст, у тому числі Карфаген, який став основною фінікійською колонією і поступово перетворився в одну з наймогутніших рабовласницьких держав Середземномор'я. У північно-західній частині цього материка південніше Лікса фінікійці осіли навколо затоки, яка отримала красномовну грецьку назву «Емпорік» (Торговий). Найдальшими на заході форпостами фінікійської торгівлі й культури були поселення на африканському узбережжі Тінгіс, Целіс та Матадор (розташований на березі Атлантичного океану). Далі на південь, за пізнішими переказами, знаходилося 300 давніх фінікійських поселень (мабуть, ця цифра перебільшена), заснованих мешканцями Тіра й розташованих на відстані 30 днів шляху [2, 306].

Отже, на другому етапі колонізації територіальні межі фінікійського проникнення значно розширилися. Як і раніше, основною метою фінікійців були метали. Однак тепер їх цікавили не лише золото й срібло, а й потрібні для виробництва залізо, свинець, олово. Іншою метою колонізації на цьому етапі стало захоплення родючих земель (насамперед на території Сардинії і туніському виступі Африки). Сама колонізація набула значно більшого розмаху й кількість переселенців збільшилася.

Поряд із торгівлею в колоніях розвивалися ремесло, землеробство й рибальство. Зростала кількість міст, а поряд із ними – невеликих селищ. Одні з них мали багатогалузеве господарство, інші – спеціалізувалися на якійсь одній галузі. Фінікійці розселялися й у внутрішніх районах тих чи інших колонізованих територій. Їхні відносини з місцевим населенням уже не обмежувалися «німим» обміном, а охоплювали економічну, політичну й культурну сфери. Помітним став і зворотній вплив місцевого населення на колоністів, що призводило до появи місцевих різновидів фінікійської культури. То ж корінне населення виступало як важливий компонент колонізаційного процесу. Водночас варто наголосити, що в заснованих фінікійцями колоніях і факторіях елітним прошарком були вони – фінікійці, а робочою силою, відповідно, туземці.

Про широкий розмах фінікійської морської торгівлі й колонізації яскраво свідчить текст «Періпл Ганнона карфагенянина» (запозичений із офіційного документа, що зберігався у храмі бога Еля в Карфагені), який відноситься до VI ст. до н. е. й містить опис подорожі Ганнона навколо Африки. Згідно цьому опису, Ганнон виплив в океан через Гераклові Стовпи (Гібралтар) з флотом із шістдесяти 50-веслувальних кораблів, маючи на борту 30 тис. людей. Результатом цієї експедиції стало «обстеження західноафриканських берегів і заснування нових колоній» [2, 307].

Фінікійці проникали й у східні країни. У Месопотамії на Євфраті вони заснували колонію Еддану, а в Єгипті, з яким їх поєднували стародавні торговельні й культурні зв'язки, таких колоній було кілька [2, 307]. Водночас Сирія і Палестина постачали Фінікію сировиною, різними

побутовими товарами, робочою силою. З Аравії фінікійці одержували прянощі. На ринках Тіри продавалися товари, привезені з Вірменії.

Однак освоєння заморських земель не призводило (за рідким виключенням) до встановлення над ними фінікійського панування. Колонії фінікійських міст, як правило, «були незалежними від метрополій, хоча підтримували з ними дружні відносини» [3, 201].

Отже, маємо підстави стверджувати, що фінікійська колонізація була важливим сегментом міжнародних відносин I тис. до н. е.

1. *История Востока. Т. I. Восток в древности.* – М. : Изд. фирма «Восточная лит-ра» РАН, 1997. – 688 с.
2. *Авдиев В. И. История Древнего Востока / В. И. Авдиев.* – Изд. 3-е, перераб. – М. : Высшая шк., 1970. – 608 с.
3. *Редер Г. Д. История древнего мира. – В 2-х ч. – Ч. 1. Первобытное общество и Древний Восток / Г. Д. Редер, Е. А. Черкасова.* – Изд. 3-е, испр. и дополн. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с.

Світлана Гальченко, Андрій Запругайло

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА ЮСТИНІАНА I

Геополітичне становище Візантійської імперії було унікальним: частина її території знаходилася в Європі – на Заході, а інша – розташовувалася на землях Азії та Африки, тобто була невід’ємною частиною Сходу. На заході імперія взаємодіяла з європейськими королівствами і слов’янами, а на сході її войовничими сусідами були спочатку перси, потім – араби, пізніше – турки-сельджуки. У зв’язку з цим, візантійська дипломатія сформувалася між різними цивілізаційними типами, тому її аналіз становить значний науковий інтерес.

Варто виділити період правління Юстиніана I, який вирізнявся складністю політичного та економічного розвитку країни. Зовнішня політика цього імператора була спрямована на досягнення єдиної, проте надзвичайно амбітної мети – реставрації Римської імперії.

Варто зазначити, що окреслена тема досі не була предметом спеціального дослідження в українській історіографії, хоча деякі її аспекти висвітлено в узагальнюючих працях з історії середніх віків [1] та Візантійської імперії [2–5]. Особливо потрібно назвати роботи, присвячені аналізу діяльності Юстиніана I, де звичайно згадується й зовнішньополітичний курс імператора [6–7]. Досить цікавою є публікація з історії та теорії візантійської дипломатії І. Костири, в якій авторка дає тлумачення інноваційним принципам Юстиніана I [8].

Між тим, зважаючи на сьогоденну ситуацію з тимчасово окупованими територіями України, зовнішня політика, спрямована на відновлення держави в колишніх її межах, видається нам особливо актуальною.